

'IHE FAKAMAAU'ANGA POLISI
MAFAI HIA
FAI'ANGA LESISITA NUKU'ALOFA

ATTORNEY GENERAL'S OFFICE	
INITIALS: <i>AL</i>	DATE: <i>13/03/24</i>
☒ File	☒ Website
☒ Database	☒ Social Media
☒ Email internal	☐

CR 590, 591 & 592/23

Polisi

-v-

[1] Taulanga Nonu
[2] Takavaha Nonu

HILIFAKI TAUTEA

'IA: FAKAMAAU POLISI MA'OLUNGA TAVO-MAILANGI
Ongo fa'ahi: Sapesitiano Patelesio ma'ae Talatalaaki
Ongo Faka'iloa
'Aho: 23 Fepueli 2024

A. PUIPUITU'A

1. 'I hono ui 'a e hopo ni he 'aho 31 Sanuali 2024, ne tali halaia 'a e ongo faka'iloa hili hono lau kia kinaua 'a 'ena tohi fekau takitaha 'aia 'oku anga peheni:

1.1 Faka'iloa 1 (Taulanga Nonu)

CR 590/23

Ma'u mo e faito'o ta'efakalao, maumau ai kupu 4(1)(a)(iii) Lao ki hono pule'i 'o e ngaahi faito'o ta'efakalao, 'aia 'i ho'o 'ilopau pea 'ikai ha'o 'uhinga fakalao kake ma'u mo e faito'o ta'efakalao kalasi A ko e methamphetamine fe'unga hono mamafa mo e 0.01 gram.

1.2 Faka'iloa 2 (Takavaha Nonu)

CR 591/23

Ma'u mo e faito'o ta'efakalao, maumau ai kupu 4(1)(a)(iii) Lao ki hono pule'i 'o e ngaahi faito'o ta'efakalao, 'aia 'i ho'o 'ilopau pea 'ikai ha'o 'uhinga fakalao kake ma'u mo e faito'o ta'efakalao kalasi A ko e methamphetamine fe'unga hono mamafa mo e 0.04 gram.

RECEIVED
13/03/24

CR 592/23

Ma'u mo ha naunau ala fakahoko'aki 'a e hia 'i he lao ni, maumau ai kupu 5A Lao ki hono pule'i 'o e ngaahi faito'o ta'efakalao, 'aia 'i ho'o 'ilopau pea 'ikai ha'o 'uhinga fakalao ka ke ma'u mo e 01 paipa ifi 'aisi.

2. Fakatatau ki he mo'oni'i me'a na'e hoko 'i he hopo ni 'i he'ene hā he Malanaga Fokotu'u Tautea 'a e Talatalaaki:
  - 2.1 'I he pe ofi ki he 'aho 28 Sepitema 2023, fakafuofua ki he taimi 1:27am pe ofi kiai, na'e lolotonga ngaue atu 'a e kau Polisi 'i he 'elia paaka Popua ki he tokotaha kehe, felave'i mo e faito'o ta'efakalao.
  - 2.2 Lolotonga 'enau ngaue, pea mo e fou faka-Hahake ange me'alele kalasi ko e Voxy lanu siliva ko e peleti fika L-22221 mei he Hala Vuna 'o afe ki he Hala Popua, 'oku lolotonga ta tepi longoa'a.
  - 2.3 Na'e ta'ofi atu 'e he kau Polisi 'a e me'alele koeni, pea takai hake 'a PC Tomu ki he tafa'aki pasese mu'a 'aia na'e tangutu ai 'a Taulanga Nonu kae tu'u 'a IP Vi 'o fakatalanoa ki he faka'uli, ko Takavaha Nonu.
  - 2.4 Na'e hulu'i atu 'e PC Tomu 'ene kasa ki he loto me'alele 'one fakatokanga'i atu mo IP Vi 'a e nima to'ohema 'a Takavaha, 'oku ne puke 'a e fo'i paipa ifi ice, ka 'oku ne feinga ke fufu'i 'i hono ve'e va'e.
  - 2.5 Na'e fakahoko aipe 'e IP Vi kia Takavaha 'a e mafai polisi 'i he kupu 12 & 13 Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao kenau seesi hono sino, pea mo e me'alele ta'e 'iai ha tohi fakamafai 'o fakataumu'a pe felave'i mo e faito'o ta'efakalao, pea na'e fakahoko kiai 'ene ngaahi totonu fakalao.
  - 2.6 Na'e to e hulu'i atu 'e PC Tomu 'ene kasa 'o sio tonu ki he nima to'ohema 'o Taulanga 'oku ne kuku. Na'e fekau ke folahi hake hono la'i nima, 'aia na'e 'iai 'a e peki 'e l 'oku 'i loto 'a e momo'i me'a hinehina.
  - 2.7 Na'e faitaa'i aipe 'ehe Polisi 'a e me'a koia na'e ma'u.
  - 2.8 Na'e fakafehu'i 'e he Polisi 'a Takavaha ki he me'a na'e puke 'i hono nima pe 'oku ne 'ilo'i. Na'e tali 'e Takavaha ko e me'a peia 'a'ana. Na'e to e fakafehu'i atu pe ko e ha 'a e me'a, pea ne tali ko e paipa ifi ice.
  - 2.9 Na'e fakafehu'i 'e he Polisi 'a Taulanga ki he me'a na'a ne puke 'i hono nima pea ne tali ko e poloka. Na'e to e fakafehu'i atu kiai pe ko e ha 'oku ne pehee ai ko e poloka, peane tali ko e me'a ifi.
  - 2.10 Na'e tali pe 'e Takavaha mo Taulanga ko 'ena me'a.

- 2.11 Na'e fakaha puke aipe 'e he Polisi 'a Takavaha mo Taulanga ki he ma'u 'a e naunau pea mo e faito'o ta'efakalao.
- 2.12 Na'e seesi atu 'e he Polisi 'a Takavaha pea faa'i 'e PC Tomu 'a Taulanga. Na'e clear pe hona sino 'o 'ikai ke to e ma'u ha me'a.
- 2.13 Na'e kamata hono seesi 'e he Polisi 'a e me'alele na'e heka ai 'a e ongo faka'iloa, pea na'e tu'u pe 'a Takavaha 'o sio.
- 2.14 Na'e ma'u 'e PC Tomu 'a e paasipooti 'a Takavaha 'o 'ilo ai 'ene hingoa loi. 'Aia ko 'ene hingoa totonu ko "Takavaha Nonu" 'oku 'asi he paasipooti, pea to'o aipe 'e PC Tomu 'a e paasipooti 'o tauhi.
- 2.15 Na'e fakahu ai pe 'a e ongo Faka'iloa ki pilisone 'o tauhi ai.
- 2.16 'I he 'aho 28 Sepitema 2023, na'e fua pea mo sivi 'e he Polisi 'a e fakamo'oni fakahaha na'e puke mei he ongo faka'iloa 'o anga pehe ni –
- i) **Exhibit 1** (momo'i me'a hinehina na'e 'i loto 'i he paipa ifi) – Na'e fakapapau'i ko e methamphetamine pea ko e mamafa 'o e meth na'e kalami 'e 0.04:
  - ii) **Exhibit 2** (me'a hinehina na'e 'i loto 'i he peki) – Na'e fakapapau'i ko e methamphetamine, pea ko hono mamafa ko e kalami 'e 0.01.
- 2.17 'I he 'aho 29 Sepitema 2023 na'e fakahoko ai hono faka'eke'eke 'a e ongo faka'iloa pea na'a na vetehia tau'atina pe felave'i mo e hia 'oku faka'ilo kiai kinaua.

E. KO E TAUTEA KI HE HIA 'OKU FAKA'ILOA 'AKI 'A E ONGO FAKA'ILOA 'O FAKATATAU KI HE LAO.

3. Ko e tautea ki he ma'u mo ha faito'o ta'efakalao fa'ahinga A (methamphetamine) 'i lalo he kalami 'e 1 'o fakatatau ki he kupu 4(1)(a)(iii) 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao; ko e mo'ua pa'anga 'ikai laka hake 'i he \$10,000 pe ko e ngaue popula 'ikai to e laka hake 'i he ta'u 'e 3, pe fakatou'osi.
4. Ko e tautea ki he ma'u mo e naunau ala fakahoko'aki ha hia 'i he Kupu 5A Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao ko ha mo'ua pa'anga 'ikai laka hake 'i he \$10,000, pe ko e ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 3, pe fakatou'osi.

F. NGAAHI FOKOTU'U TAUTEA 'A E TALATALAAKI (NE FAILE HE 'AHO 14 FEPUELI 2024)

5. 'Oku fokotu'u mai 'ehe Talatalaaki e ngaahi makatu'unga koeni ki he fakalahi tautea

(aggravating factors) ki he ongo faka'iloa:

5.1 Ko e ma'u koia 'o e faito'o ta'efakalao 'oku kau ia 'i he 'isiu lalahi 'i he fonua ni.
'Ikai ngata pe 'i he'ene ma'u 'a e faito'o ta'efakalao fa'ahinga A (meth).

5.2 Na'e loi 'a e faka'iloa 2 (Takavaha Nonu) ki he kau Polisi ko 'ene hingoa ko Viliami ka ko 'ene hingoa totonu ko Takavaha Nonu 'aia ne ha 'i he'ene paasipooti na'e ma'u 'i he me'alele.

6. 'Oku fokotu'u mai 'ehe Talatalaaki e ngaahi makatu'unga koeni ki he fakasi'isi'i tautea (mitigating factors) ma'ae ongo faka'iloa:

6.1 'Ikai ha'ana lekooti faihia felave'i mo e faito'o ta'efakalao;

6.2 Na'a na tomu'a tali halaia;

6.3 Na'a na tokoni ki he ngaue 'a e kau Polisi.

7. Kuo 'omai he Talatalaaki 'i he'ene Malanga fokotu'u tautea 'a e ngaahi hopo fakafehoanaki 'aonga ki hono fakakaukau'i ha tautea 'oku taau mo fe'unga mo e takitaha tohi fekau 'a e ongo faka'iloa kae'uma'a 'a e 'ataakai 'o e ongo faka'iloa.

8. Ko e ngaahi hopo eni 'oku fai kiai hono vakai:

8.1 *Vaiangina* (CR231/20) – ma'u mo e kalami 0.04 meth. Ne tautea ngaue popula kamata'aki e mahina 'e 12. Fakalahi 'aki e mahina 'e 3 ko e 'ikai fakatomala pea 'ikai tali halaia. To'o mei ai e mahina 'e 6 ki he ngaahi makatu'unga fakasi'isi'i tautea. Tautea fakakatoa ngaue popula mahina 'e 9 pea toloi kakato 'i he ngaahi makatu'uunga 'o kau kiai e ngaue komiuniti houa 'e 70

8.2 *Vehikite* (CR4/2021) – tali halaia 'a e faka'ilo ki he ma'u mo e kalami 'e 0.04 meth. 'Ikai ha'ane lekooti faihia. Tautea ngaue popula kamata 'aki e mahina 'e 12 pea to'o mei ai e mahina 'e 6 ki he tomu'a tali halaia mo e 'ikai ha'ane lekooti faihia pea toloi kakato 'a e toenga mahina 'e 6 'i he ngaahi makatu'unga 'o kau kiai 'a e ngaue komiuniti houa 'e 40;

8.3 *Tu'ifua & Anr* (CR 109 & 110/2021, Supreme Court) – ne tali halaia 'a e ongo faka'iloa ki he ma'u mo e kalami 'e 6 meth, kalami 'e 0.03 meth mo e kalami 'e 0.58 cannabis; ne lekooti lelei pe 'a e ongo faka'iloa. Ne tautea ngaue popula taki mahina 'e 6 'a e ongo faka'iloa ka e toloi kakato 'i he ta'u 'e 2.

9. Kuo fakamahino he ngaahi hopo kuo fai ki mu'a¹ 'o hange kuo 'omi he Talatalaaki he'ene malanga fokotu'u tautea 'a e ngaahi fakahinohino kuo 'omi mei he Fakamaau'anga Lahi ka e pehe foki ki he Fakamaau'anga Tangi, ko e hia felave'i mo e methamphetamine pe ko e kalasi A 'o e faito'o ta'efakalao; 'o tatau ai pe 'okapau 'oku si'isi'i pe lahi 'o e faito'o ta'efakalao 'oku ma'u mo kinautolu, 'oku totonu kenau 'ilo'i kuopau ke hilifaki kia kinautolu 'a e tautea ngaue popula. 'Oku ha mahino mei he ngaahi fakahinohino koeni' 'a e tali he fakamaau'anga 'a e ngaahi nunu'a kovi 'o hono ngaue'aki pe ko hono tufaki 'a e faito'o ta'efakalao kalasi ko e meth 'i hotau fonua. 'Oku mahino foki mo e 'iai 'a e tokanga lahi 'a e Fakamaau'anga ki he mahu'inga hono 'oatu ha ngaahi tautea mamafa ki ha ni'ihii 'oku ma'u mo e faito'o ta'efakalao kalasi ko e meth koe'uhi 'oku mau'olunga 'a e malava ke ma'unimaa 'e kinautolu 'oku nau ngaue'aki (highly addictive); 'oku ne uesia 'a e fakakaukau 'a e ni'ihii 'oku nau ngaue'aki 'o fa'a hoko ai e ngaahi fakamamahi lalahi 'o a'u pe ki hono to e fakahoko ha ngaahi hia kehe, 'o uesia mo e sosaieti ai, 'o hange ko e kaiha'a koe'uhi ke lava he tokotaha 'oku ne ngaue'aki 'o to e kumi ha'ane faito'o kene to e ngaue'aki.

10. 'Oku fokotu'u mai he Talatalaaki 'a e tautea ke hilifaki 'o anga peheni:

Taulanga Nonu (CR 590/23)

10.1 Tautea ngaue popula kamata'aki e mahina 'e 12 ki he 15 pea ke holoki 'aki 'a e mahina 'e 6 fakakatoa ki he ngaahi makatu'unga fakasi'isi'i tautea 'o kau kiai 'a e tomu'a tali halaia 'a e faka'iloa; 'ikai 'iai ha'ane lekooti faihia; pea mo 'ene tokoni ki he kau polisi. Fakakatoa ko e tautea ngaue popula mahina 'e 9 ke toloi kakato 'i he mahina 'e 12 'I he ngaahi makatu'unga 'o kau kiai 'a e ngaue komiuniti houa 'e 40.

Takavaha Nonu (CR 591 & 592/23)

10.2 Ke hoko 'a e CR 591/23 (ma'u mo e meth kalami 0.04) ko e 'ulu'i tautea; tautea ngaue popula kamata'aki e mahina 12 ki he 15 pea ke holoki'aki 'a e mahina 'e 5 ki he ngaahi makatu'unga fakasi'isi'i tautea 'o kau kiai 'a e tomu'a tali halaia 'a e faka'iloa; 'ikai ha'ane lekooti faihia; pea mo 'ene tokoni ki he kau polisi. Fakakatoa ko e tautea ngaue popula mahina 'e 10

---

¹ *R v Ngaue* (unreported, Supreme Court, CV 6 OF 2018, 2 August 2018 at [5] and [6]; *R v Maile* [2019] TOCA 17 at [18])

- 10.3 Ko e CR 592/23 (ma'u mo e naunau-paipa ifi 'aisi 'e 1) ke tautea ngaue popula kamata 'i he mahina 'e 6 ki he 9 pea ke holoki hifo 'a e tautea 'aki 'a e mahina fakakatoa 'e 3 ki he tomu'a tali halaia 'a e faka'iloa pea mo 'ene tokoni ki he kau polisi. Fakakatoa ke tautea ngaue popula mahina 'e 6
- 10.4 Ke to'oto 'a e tautea 'i he CR 592/23 'i he tautea CR 591/23
- 10.5 Ke toloi kakato 'a e tautea 'i he mahina 'e 12 'i he ngaahi makatu'unga 'o kau kiai 'a e ngaue komiuniti houa 'e 40.

H. TALI 'A E ONGO FAKA'ILOA

11. 'I hono ui 'a e hopo ni 'i he 'aho 21 Fepueli 2024, ko Taulanga Nonu pe na'e ha 'i Fakamaau'anga. Ne tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga ni ke 'ai ha tohi puke 'o Takavaha Nonu pea toloi 'a e hopo ni ki he 'aho 23 Fepueli ke fakahoko 'a e hilifaki tautea.
12. Kimu'a ia ne 'oange 'a e faingamalie 'a Taulanga Nonu ke fai ha'ane tali ki he malanga fokotu'u tautea 'a e Talatalaaki 'aia na'a ne kole ke malu'i ia ki tu'a he 'oku fai 'ene teu ke hu 'o ako 'i Fokololo; ka ne 'ikai 'iai ha'ane me'a fakapepa ki he teu ako koia.

I. FAKAKAUKAU'I E TAUTEA

13. 'I he vakai 'a e Fakamaau'anga ni ki he mamafa 'o e hia kuo faka'ilo 'aki 'a e ongo faka'iloa 'i he'ene felave'i mo e ma'u mo e faito'o ta'efakalao kalasi ko e meth (CR 590/23 & CR 591/23); pea mo hono vakai ki he ngaahi hopo fehoanaki kuo 'omai he Talatalaaki ka e pehe ki he ngaahi fakakaukau kuou 'osi lave kiai ki mu'a, 'oku ou fokotu'u 'a e tautea ngaue popula pea ke kamata ki he ongo tohi fekau koeni ko e taki mahina 'e 12. 'E holoki fakatou'osi ia 'aki 'a e taki mahina 'e 6 'i he ngaahi makatu'unga fakasi'isi'i tautea kuo 'omi he talatalaaki he'ene fokotu'u tautea.
14. 'I he vakai 'a e Fakamaau'anga ni ki he tohi fekau CR 592/23 'oku ou hilifaki e tautea ngaue popula 'o kamata mei he mahina 'e 6 'o fakatatau ki he ngaahi hopo natula tataa ki mu'a 'o kau kiai 'a e hopo 'o *Siaosi Kalonihea* CR 765/23 'aia ko e ma'u ia mo e naunau 'o kau kiai 'a e 1 paipa ifi meth pea mo e 1 nge'esi peki. 'Oku ou tali 'a e fokotu'u 'a e Talatalaaki ke to'oto 'a e tautea 'o e CR 592/23 'i he tautea 'o e CR 591/23.
15. 'I hono fakakaukau'i pe 'e toloi kakato pe ha konga 'o e tautea 'o e ongo Faka'iloa, 'oku

ou vakai ki he ngaahi tu`utu`uni `i he hopo `a *Mo`unga*<sup>2</sup> pea `oku ou fiemalie `oku taau ke toloi kakato `a e tautea `e hilifaki ki he ongo Faka`iloa, `o hange kuo fokotu`u mai he Talatalaaki, he `oku `iai `a e tui `a e Fakamaau`anga ni `e ngaue lelei`aki `e he ongo faka`iloa `a e faingamalie koeni kena fakaakeake mo liliu `a `ena to`onga mo`ui `o makatu`unga he`ena tomu`a tali halaia, `ikai ke `iai ha`ana lekooti faihia ka e pehe ki he`ena tokoni ki he kau polisi lolotonga `enau ngaue atu ki he hopo ni.

I. TAUTEA

16. `Oku halaia `a **Taulanga Nonu** ki he hia ko e ma`u moe faito`o ta`e fakalao `aia ko e meth kalami `e 0.01 (CR 590/23) pea ke ngaue popula mahina `e 6
17. `E toloi kakato `a e tautea ngaue popula `a Taulanga Nonu `i he mahina `e 12 `i he ngaahi makatu`unga:
  - 17.1 `ikai kene to e fakahoko ha hia ala tautea ngaue popula;
  - 17.2 kene kau atu ki ha ako felave`i mo e faito`o ta`efakalao fakatatau ki he tu`utu`uni `a e Va`a Malu`i Angalelei; pea mo
  - 17.3 ngaue komiuniti houa `e 40
18. `Oku halaia `a **Takavaha Nonu** ki e hia ko e:
  - 18.1 ma`u mo e faito`o ta`e fakalao `aia ko e meth kalami `e 0.04 (CR 591/23) pea ke ngaue popula mahina `e 6;
  - 18.2 ma`u mo e naunau ala fakahoko `aki `a e hia `i he lao ni (CR 592/23) pea ke ne ngaue popula mahina `e 3 kā `e to loto (concurrent) `a e tautea ni `i he `ulu`i tautea he CR 591/23
19. `E toloi kakato `a e tautea ngaue popula `a Takavaha Nonu `i he mahina `e 12 `i he ngaahi makatu`unga:
  - 19.1 `ikai kene to e fakahoko ha hia ala tautea ngaue popular;
  - 19.2 kene kau atu ki he ako felave`i mo e faito`o ta`e fakalao fakatatau ki he tu`utu`uni `a e Va`a Malu`i Angalelei; pea mo
  - 19.3 ngaue komiuniti houa `e 40.
20. Ko e tu`utu`uni makehe:

---

² Mo`unga v R [1998] Tonga LR 154

20.1 Fakatatau ki he kupu 32(2)(b) 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao, 'oku ou tu'utu'uni ke faka'auha 'a e faito'o ta'efakalao pea mo e naunau na'e puke 'i he hopo ni.

'AHO: 23 Fepueli 2024

